

**Авангардне мистецтво в
Україні, 1910 - 1930: пам'ять,
за яку варто боротися**

КУПИТИ

Чимало митців, які вважали себе українцями, народились і працювали на території України, нині відомі у світі як представники російської чи європейської культури. Цією книжкою Мирослав Шкандрій повертає українським авангардистам українське обличчя, викрадене колоніальним минулим. Тут Україна постає мультинаціональною країною з багатою культурою, яка надихала сміливі мистецькі порухи. Автор прискіпливо досліджує життя і творчість митців 20 - 30-х років XX століття, зокрема Давида Бурлюка, Казимира Малевича, Івана Кавалерідзе, Дзиґи Вертова, Вадима Меллера, Михайла Бойчука.

АВАНГАРДНЕ МИСТЕЦТВО

1918-1939

ПАМ'ЯТЬ, ЗА ЯКУ ВАРТО БОРОТИСЯ

В УКРАЇНІ

**МИРОСЛАВ
ШКАНДРІЙ**

видавничий дім
ТАБУЛА
ПРО

Мирослав Шкандрій

**АВАНГАРДНЕ МИСТЕЦТВО В УКРАЇНІ, 1910–1930:
пам'ять, за яку варто боротися**

Видавничий дім «Фабула»
2021

Avant-Garde Art in Ukraine, 1910–1930:
Contested Memory by Myroslav Shkandrij,
was first published by Academic Studies Press, Brookline, Massachusetts,
USA, in 2019.

Copyright © 2019 by Academic Studies Press.
Translated and distributed by permission

Оригінальна назва твору:
Avant-Garde Art in Ukraine, 1910–1930: Contested Memory
автор Myroslav Shkandrij.
Вперше опубліковано Academic Studies Press, Бруклін, Массачусетс,
США 2019 року.
Права на переклад і розповсюдження отримано ВД «Фабула»

Copyright © 2018 Academic Studies Press

© І. Семенюк, пер. з англ., 2021

© ВД «Фабула», 2021

ISBN 978-617-522-021-4 (epub)

Усі права збережено. Жодна частина цієї книжки не може бути відтворена або передана в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопією, записом чи будь-якою системою зберігання та пошуку інформації, без письмового дозволу власників авторських прав.

Електронна версія створена за виданням:

Шкандрій Мирослав

Ш66 Авангардне мистецтво в Україні, 1910–1930: пам'ять, за яку варто боротися / пер. з англ. І. Семенюк. — Харків : ВД Фабула, 2021. — 224 с. + 8 с. іл.

ISBN 978-617-522-004-7

Чимало митців, які вважали себе українцями, народились і працювали на території України, нині відомі у світі як представники російської чи європейської культури. Цією книжкою Мирослав Шкандрій повертає українським авангардистам українське обличчя, викрадене колоніальним минулим. Тут Україна постає мультинаціональною країною з багатою культурою, яка надихала сміливі мистецькі порухи.

Автор прискіпливо досліджує життя і творчість митців 20–30-х років ХХ століття, зокрема Давида Бурлюка, Казимира Малевича, Івана Кавалерідзе, Дзиги Вертова, Вадима Меллера, Михайла Бойчука.

УДК 7.036:75.03

Шановний читачу!

Спасибі, що придбали цю книгу.

Нагадуємо, що вона є об'єктом Закону України «Про авторське і суміжні право», порушення якого карається за статтею 176 Кримінального кодексу України «Порушення авторського права

і суміжних прав» штрафом від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Повторне порушення карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням всіх примірників, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, аудіо- і відеокасет, дискет, інших носіїв інформації, обладнання та матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Кримінальне переслідування також відбувається згідно з відповідними законами країн, де зафіксовано незаконне відтворення (поширення) творів.

Книга містить криптографічний захист, що дозволяє визначити, хто є джерелом незаконного розповсюдження (відтворення) творів.

Щиро сподіваємося, що Ви з повагою поставитеся до інтелектуальної праці інших і ще раз Вам вдячні!

Подяки

Автор висловлює подяку:

Галереї Zorya Fine Art за дозвіл опублікувати змінену версію статті *Kyiv to Paris: Ukrainian Art in the European Avant-Garde, 1910–1930*, яка 2005 року з'явилася на сайті www.zoryafineart.com/publications/view/11.

Українському музею Нью-Йорку за дозвіл скористатися матеріалами публікації «Пропаганда і лозунги: Політичний плякат у Радянській Україні 1919–1921» (2013). Плакати цієї публікації музею подарували доктор Юрій Рибак та Анна Ортинська, а саме: «Гоните в шею кулаков!», «Іван Франко», «Шевченківське свято», «Селянин, робітник пішов в Червону Армію. Черга за тобою», «Скорая помощь раненому», «Товариші селяне! Здавайте хлібний податок» та «Від своєї Радянської Влади голодні чекають допомоги».

Центру єврейської спадщини в Західній Канаді за дозвіл передрукувати з деякими змінами есей *Jews in the Artistic and Cultural Life of Ukraine in the 1920s*, опублікований у книжці *Jewish Life and Times: A Collection of Essays*, Vol. 9 за редакцією Дена Стоуна та Аннали Грінберг, 85–99 (Winnipeg: Jewish Heritage Centre of Western Canada, 2009).

Видавництву Торонтського університету за дозвіл включити в цю книжку скорочену та змінену версію розділу *Politics and the Ukrainian Avant-Garde* книжки *Modernism in Kyiv: Jubilant Experimentation* за редакцією Ірени Р. Макарик та Вірлани Ткач, 219–297 (Toronto: University of Toronto Press, 2010).

Інтернет-виданню *East/West: Journal of Ukrainian Studies* за дозвіл скористатися матеріалами статті *The Steppe as Inspiration in David Burliuk's Art*, *Journal of Ukrainian Studies* 30.2 (2005): 51–67.

Видавництву Індіанського університету за дозвіл передрукувати частини статті *National Modernism in Post-Revolutionary Society: The Ukrainian Renaissance and Jewish Revival, 1917–1930*, вперше

опублікованої у книжці *Shatterzones of Empire: Coexistence and Violence in German, Habsburg, Russian, and Ottoman Borderlands*, 238–248, за редакцією Омера Бартова та Еріка Д. Вайтза, 2013.

Бригітті Вадимівні Ветровій за дозвіл додати в книжку фотографії та роботи Ніни Генке та Вадима Меллера з їхньої родинної колекції, а також Ніні Ветровій-Робінсон за дозвіл представити тут картину «Карнавал», яка є частиною її сімейної колекції.

Національному художньому музею України в Києві, Львівській національній галереї мистецтв ім. Б. Г. Возницького та Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького за дозвіл відтворити в книжці фотографії та роботи Михайла Бойчука.

Музею театрального, музичного та кіномистецтва України за дозвіл використати «Маски» Вадима Меллера.

Список ілюстрацій

Михайло Бойчук. «Шевченківське свято», 1920 р. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

«Селянин, робітник пішов в Червону Армію. Черга за тобою», 1920 р. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

«Скорая помощь раненому — скорая гибель белогвардейщины», 1921 р. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

Олексій Маренков. «Товариші селяне! Здавайте хлібний податок. Робітники й Червона Армія ждуть хліба! Податок переможе голод — отже на допомогу всім трудящим!», 1921 р. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

«Від своєї Радянської Влади голодні чекають допомоги. Врятує всіх зібраний в свій час продподаток», 1921 р. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

Олександр Хвостенко-Хвостов. «Гоните в шею кулаков!», 1920 р. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

Василь Єрмілов. «Іван Франко», 1920 р. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

Михайло Бойчук у своїй реставраційній майстерні в Національному музеї у Львові, 1911–1912 рр. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

Михайло Бойчук. «Голова Спасителя», 1910-ті рр. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

Михайло Бойчук. «Пророк Ілля», 1912–1913 рр. (Розділ «Політичні плакати 1919–1921 рр. та школа Бойчука»)

Вадим Меллер. Ескіз картини у кубофутуристському стилі, 1910-ті рр. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Вадим Меллер на початку 1920-х рр. Фотограф невідомий. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Ніна Генке у 1920-х рр. Фотограф невідомий. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Ніна Генке. Супрематична композиція, виконана народними майстринями, с. Вербівка, 1910-ті рр. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Ніна Генке. Супрематична композиція, 1910-ті рр. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Вадим Меллер. «Блакитна танцівниця» з «Мефісто», на музику Ф. Ліста, 1919–1920 рр. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Вадим Меллер. Ескіз костюма до хореографічного ескізу «Маски» на музику Ф. Шопена, 1920 р. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Вадим Меллер. «Карнавал», 1923 р. (Розділ «Вадим Меллер і джерела натхнення в театральному мистецтві»)

Іван Кавалерідзе. «Княгиня Ольга», оригінал 1911 року та відновлений пам'ятник 1996 року. Михайлівська площа, Київ. (Розділ «Суперечлива ідентичність Івана Кавалерідзе»)

Іван Кавалерідзе. «Ярослав Мудрий», 1997 рік, пам'ятник, створений за ескізом скульптора 1960-х років. Золоті ворота, Київ. (Розділ «Суперечлива ідентичність Івана Кавалерідзе»)

Іван Кавалерідзе. «Артем», 1924 р. Стоп-кадр з фільму «Ентузіазм» Дзиги Вертова, 1930 р. (Розділ «Суперечлива ідентичність Івана

Кавалерідзе»)

Вступ.

Історичний авангард 1910–1930 рр.

У другому і третьому десятиліттях ХХ сторіччя авангард викликав надзвичайне культурне бродіння між митцями, які походили з України. У 1908 році в Києві відбулась одна з найперших авангардних виставок у Російській імперії — «Ланка», а самі українці активно брали участь у всіх ранніх виставках у Москві та Санкт-Петербурзі. У довоєнний період вони працювали поміж інших авангардистів у Парижі, Мюнхені, Санкт-Петербурзі та Москві. Деякі з найбільших новаторів українського мистецтва на початку свого творчого шляху певний час проживали в Парижі, Мюнхені та Санкт-Петербурзі, зокрема Володимир Татлін, Олександр Архипенко, Олександра Екстер, Давид Бурлюк, Іван Кавалерідзе, Вадим Меллер та Михайло Бойчук. Бурлюк і Меллер виставлялися 1912 року в Мюнхені разом з іншими членами групи *Der Blaue Reiter* («Синій вершник»). Екстер, до прикладу, виставлялася на «Ланці», а згодом вже — в Парижі, де познайомилася з Пікассо, Браком, Леже та Аполлінером і де продовжила жити, як і інші митці українського походження, як-от Олександр Архипенко, Натан Альтман, Давид Штеренберг та Володимир Баранов-Россіне. До часу, коли вона остаточно емігрувала в столицю Франції, а сталося це 1924 року, Екстер жила та працювала то в Парижі, то в Москві, то в Києві.

Українські митці зробили значний внесок у міжнародний авангард. Супрематизм Казимира Малевича, конструктивізм Володимира Татліна, футуризм Давида Бурлюка, кубістські скульптури Олександра Архипенка, театральне мистецтво Олександри Екстер, монументалізм чи неовізантизм Бойчука — це лише кілька прикладів їхніх вдалих експериментів. А проте частина саме українського авангарду й до сьогодні залишається мало дослідженою. Часто погано вивченими

бувають навіть зв'язки поміж самими митцями. А це також ускладнює визнання їхнього внеску в міжнародну мистецьку течію.

Ця книжка об'єднує різні дослідницькі есеї, що мають ознайомити читачів з українським авангардом, а також показати, яким саме був досвід цілого покоління, що охоплює довоєнні роки в Парижі та інших столицях Західної Європи, хаос 1917–1922 років і кінець радянських 1920-х.

Упродовж XX століття прагнення до міжнародного визнання залишалося для українців чимось на зразок ідеї-фікс. Вони часто свідомо докладали зусиль заради внесення своїх унікальних традицій, сприйняття та світогляду до високої культури Європи. Іронічно, що з цим завданням, мабуть, найкраще впоралось перше покоління XX століття, найменш соромливе,— авангардисти. Саме їхня творчість у багатьох відношеннях була найбільше інтегрованою в західноєвропейську культуру. Визнання отримали чимало досягнень окремих митців, однак визнання українського виміру в їхньому творчому спадку поки так і не відбулося. Дещо парадоксально, що митці з України стають відомими, але рідко коли звертається увага на їхнє коріння й ідентичність. Цей аспект інтерпретативної матриці щодо них не застосовується, чого не скажеш, до прикладу, про Бурлюка та Малевича, які ідентифікували себе українцями, а також про Соню Делоне, Олександру Екстер, Олександра Архипенка та Володимира Татліна, які заявляли про зв'язок між їхніми роботами та українським натхненням. Наступні розділи досліджують значення такої самоідентифікації в окремих випадках та різні акценти, якими ці митці збагатили міжнародне мистецтво. П'ять есеїв цієї книжки є допрацьованими та покращеними версіями більш ранніх публікацій.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

Література

Alexander Archipenko: Vision and Continuity. 2005. Exhibition catalogue. Curator Jaroslaw Leshko. New York: The Ukrainian Museum.

Alexandre Bogomazov Jampol, 1880—Kiev, 1930. 1991. Exhibition catalogue. Musee d'Art Moderne. Exhibition catalogue. Toulouse: Arpap.

Andersen, Troels ed. 1968. K. S. Malevich: Essays on Art: 1915–1933, vol. 2. 1928–1933. Copenhagen: Borgen.

Антонова, Ирина и Йорн Меркерт. 1996. Москва-Берлин/Берлин-Москва, 1900–1950. Мюнхен — Нью-Йорк: Престель и Москва: Галарт.

Apollinaire, Guillaume. 1969. “Alexandre Archipenko.” Der Sturm. Siebzehnte Ausstellung: Alexander Archipenko. March 12, 1914.

Apter-Gabriel, Ruth, ed. 1988. Tradition and Revolution: The Jewish Renaissance in Russian.

Avant-Garde Art 1912–1928. Jerusalem: The Israel Museum. Archipenko, Alexander. 1969. “Polychrone Manifesto.” In Karshan, 23–24.

Аронсон Б. Современная еврейская графика. Берлин: Петрополис. 1924.

Ash, Jared. 2002. “Primitivism in Russian Futurist Book Design 1910–14.” In Margit Rowell and Deborah Wye, eds. The Russian Avant-Garde Book, 1910–1934, 33–40. New York: The Museum of Modern Art.

Baer, George. 1942. “Brave and Adventurous Painter,” New York Herald Tribune. December 31.

Baron, Herman. 1944. Introduction to Michael Gold, David Burliuk, Artist-Scholar: Father of Russian Futurism, 2. NY: ACA Gallery.

Basner, Elena. 1995. "The Phenomenon of David Burliuk in the History of the Russian Avant-Garde Movement." In David Burliuk, 1882–1967, 11–32.

Бажан М. «Під українським небом», Музейний провулок 2: 74–77. 2004.

Benois, Andre. 1909. "Rech." March 22.

Birnie Danzker, Jo-Anne, Igor Jassenjowsky and Joseph Kiblitsky, eds. 1993. *Avantgarde and Ukraine*. Munich: Klinkhardt and Biermann.

Bowl, John E. 1986. "David Burliuk, the Father of Russian Futurism." *Canadian-American Slavic Studies* 20.1–2: 25–35.

———. 1988. "From the Pale of Settlement to the Reconstruction of the World?" In *Apter- Gariel*, 43–60.

———. 1990. "Kazimir Malevich and the Energy of Language," in *Kazimir Malevich*, ed. D'Andrea, 179–86.

Бурлюк, Давид. «Великий кроткий большевик». Див. його «Толстой. Горький. Поэмы». 5–21. Нью-Йорк: Издательство Марии Никифоровны Бурлюк. 1928–1929.

———. *Color and Rhyme 1: Burliuk in 1947–48*. Eighth exhibition at ACA. Hampton Bays. 1949.

———. *Фрагменты из воспоминаний футуриста. Письма. Стихотворения*. Санкт-Петербург. 1994.

———. «Лестница моих лет». Див. Евдаев, 297–304. 2002.

Бурлюк, Маруся. 1961–1962. «Страницы жизни в Америке. Дневник 1930 г.». *Color*

and *Rhyme* 48: 16–30.

Burliuk, Nicholas. N.d. "The First Hippie: David Davidovich Burliuk."
Mary Holt family archive.

Butler, Christopher. *Early Modernism: Music and Painting in Europe 1900–1916*. Oxford: Oxford University Press. 1994.

Череватенко, Леонід. «Промовте життя моє — і стримайте сльози...»
Художник Оксана Павленко жалує, розповідає». // Наука і культура.
Україна. Щорічник. Випуск 21, 1987. 370–379.

Chipp, Heershccl B. ed., *Theories of Modern Art: A Source Book by Artists and Critics*. Berkeley: University of California Press. 1971.

Crone, Rainer and David Moos. *Kazimir Malevich: The Climax of Disclosure*. Chicago: University of Chicago Press. 1991.

David Burliuk, 1882–1967: *Exhibition of Works from the State Russian Museum and Museums and Private Collections of Russia, USA and Germany*. 1995. St. Petersburg: Palace Editions.

«Декларація всеукраїнської федерації революційних радянських письменників». 1930. Молодняк 1: 124.

Delafield, E. M. *I Visit the Soviets: The Provincial Lady Looks at Russia*. New York: Harper and Brothers Publishers. 1937.

Demosfenova, Galina L., Evgeniia A. Petrova, et al., eds. 1990. *Malevitch: Artiste et théoricien*. Paris, Flammarion.

Домонтович, Віктор. *Дівчинка з ведмедиком: неправдоподібні істини*. Київ: Сяйво. 1928.

———. *Доктор Серафікус*. Мюнхен: Накладом видавництва Українська трибуна. 1947.

———. *Без ґрунту: Повість*. Регенсбург: Видавництво Михайла Борецького. 1948.

Douglas, Charlotte. *Swans of Other Worlds: Kazimir Malevich and the Origins of Abstraction in Russia*. Ann Arbor, Michigan: UMI Research Press. 1980.

———. *Kazimir Malevich*. New York: Harry N. Abrams. 1994.

Драк, А. Майстер сценографії Вадим Меллер. Образотворче мистецтво 3: 23–24. 1985.

———. Сценографія епохи Курбаса. Український театр 2: 16. 1997.

Диченко, І. Той ніжний вихор барв (Творчий портрет укр. театр. художника В. Меллера). Україна 13: 16–20. 1984.

———. Аристократ в авангарде. Столичные новости. Грудень 14–20. 2004.

Eddy, Sherwood. *Russia Today: What We Can Learn from It?* New York: Farrar and Rinehart Incorporated. 1934.

Ефрос, А. Лампа Аладдина. Еврейский мир: литературные сборники. Москва. 1918.

Ellul, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage Books. 1973.

Евдаев, Норберт. Давид Бурлюк в Америке: материалы к биографии. Москва: Наука. 2002.

Экстер, Александра. Художник в театре: из беседы Филиппа Гозиансона с Александрой Экстер. Одесский листок, 4. Ноябрь 26, 1919.

———. “On the Works of Evgeniia Pribilska and Ganna Sobachko.” In *Ukrajinska Avangarda, 1910–1930. Exhibition catalogue*, 209–10. Ed. Marijan Suslovski. Zagreb: Galerije grada Zagreba. (Перша публікація у «Театральная жизнь» Київ, 9 (1918): 18.). 1990.

Філевська, Тетяна, Казимир Малевич: Київський період, 1928–1930. Київ: Родовід, 2016.

Fischer, Louis. *Soviet Journey*. Westport, Connecticut: Greenwood Press. (Orig. pub. New York: Harrison Smith and Robert Hass, 1935) 1973.

Fueloep-Miller, René. 1965. *The Mind and Face of Bolshevism: An Examination of Cultural Life in Soviet Russia*. New York: Harper and Row Publishers. (Orig. pub. in German as *Geist und Gesicht des Bolschewismus*, 1926. (First published in English in the United States and England by G. P. Putnam's Sons Ltd. in 1927.)

Futurism and After: David Burliuk 1882–1967. Curated by Myroslav Shkandrij. Winnipeg: Winnipeg Art Gallery, 2008.

Gitelman, Zvi Y. 1972. *Jewish Nationality and Soviet Politics: The Jewish Sections of the CPSU, 1917–1930*. Princeton: Princeton University Press.

Gold, Michael, 1944. *David Burliuk, Artist-Scholar: Father of Russian Futurism*. NY: ACA Gallery.

Гольдельман, Соломон. Листи жидівського соціал-демократа про Україну: Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за революції. Відень: Жидівське видавництво 'Намоін' в Україні. 1921.

———. *Жидівська національна автономія в Україні 1917–1920*. Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 182. Мюнхен: Дніпрова хвиля. 1967.

Golding, John. "Supreme Suprematist." *The New York Review*, January 17. 1991.

Gombrich, E. H. *The Preference for the Primitive: Episodes in the History of Western Taste and Art*. London: Phaidon Press. 2002.

Голлебрах Є.Ф. *Искусство Давида Бурлюка*. Нью-Йорк: Издательство М. Н. Бурлюк. 1930.

Горбачев, Дмитрий и Александр Павлов. Еврейские художники в Киеве (первая треть XX века). Альманах Егупец 6: 290–337. 2000.

Горев И. С лысой горы. Харковский пролетарий. Сентябрь, 13. 1927.

Groys, Boris. The Total Art of Stalinism: Avant-Garde, Aesthetic Dictatorship, and Beyond. Princeton: Princeton University Press. 1992.

Hicks, Jeremy. Dziga Vertov: Defining Documentary Film. London: I. B. Tauris. Hill, Edwin C. 1929. "Burluk Paints What Isn't There." Sun (New York City), March 25. 2007.

Гірняк, Йосип. Спомини. Нью-Йорк: Сучасність. 1982.

Hnatiuk, Ola. "Nativists vs. Westernizers: Problems of Cultural Identity in Ukrainian Literature of the 1990s." Slavic and East European Journal 50.3: 434–51. 2006.

Горбачов, Дмитро. Олександра Екстер у Києві і в Парижі. Хроніка 2000, 35–36: 499–506. 2000.

———. Він та я були українці: Малевич та Україна. Київ: Сім студія. 2006.

Горбачов, Дмитро. Український авангард 1910–1930 років: Альбом. Київ: Мистецтво. 1996.

Городницький, Святослав. На великих шляхах: до проблем сучасного українського образотворчого мистецтва. Українське мистецтво: Альманах I, 26–30. Мюнхен: Спілка. 1947.

———. Митці про мистецтво. Артанія 8: 13–15. 2007.

Гуменна, Докія. Хрещатий яр (Київ 1941–1943: Роман-хроніка). Нью-Йорк: Слово. 1956.

Капельгородська Н. М., Синько О. Р., Скляренко Г. Я., Барабан Л. І., Шлапак Ю. Д. Іван Кавалерідзе: життя і творчість. Київ: Кий. 2007.

Karshan, Donald H. Archipenko: International Visionary. Washington: Smithsonian Institution Press. 1969.

Кавалерідзе, Іван. Париж, Париж ... Із спогадів митця. Вітчизна 1: 121–30. 1978.

———. Ранок країни. Вітчизна 7: 112–22. 1977.

———. Сборник статей и воспоминаний. Київ: Мистецтво. 1988.

———. Прокажений Іван, 81-230. Див. Козленко, Іван та Станіслав Мензелевський, 81-230. 2017a.

———. Тіні. Див. Козленко, Іван та Станіслав Мензелевський, 231–255. 2017b.

Kazimir Malevich 1878–1935. Exhibition catalogue. Ed. W. A. L. Beeren and J. M. Joosten. Amsterdam: Stedelijk Museum. 1988.

Kazimir Malevich 1878–1935. Exhibition catalogue. Ed. Jeanne D'Andrea. Los Angeles: The Armand Hammer Museum of Art and Cultural Center. 1990.

Казовский, (Гигель) Григорий. Художники Культур-Лиги. Иерусалим: Гешарим и Москва: Мосты культуры. 2003.

———. Книжкова графіка митців Культур-Ліги. Київ: Дух і літера. 2011.

———. Культур-Ліга: Мистецький авангард 1910 та 1920 рр. Київ: Дух і літера. ред. 2007.

Харджиев, Н. К истории русского авангарда. Стокгольм: Almqvist and Wiksell Intern. 1976.

Хитерер, Виктория. Документы, собрание еврейской историко-археологической комиссии Всеукраинской академии наук. Киев: Институт иудаики и Иерусалим: Гешарим. 1999.

———. Конфискация еврейских документальных материалов и еврейской собственности в Украине в 1919–1930 гг. Див. Аронов и Финберг, 10. 2002.

Хлебников, В. 1964–1965. Бурлюк. *Color and Rhyme* 55: 30.

Хмурий, Василь. Вадим Меллер. *Культробітник* 3: 35–37. 1930.

———. Йосип Гірняк: Етюд. Див. В. Хмурий, Ю. Дивнич та Є. Блакитний. В масках епохи: Йосип Гірняк, 11–46. Україна. Н. в. (Ориг. вид. Харків: рух, 1931). 1948.

Хвильовий, Микола. *Une lettre*. Нове мистецтво, 26: 10–11. 1926.

———. *Stories from the Ukraine*. New York: Wisdom Library. 1960.

———. *The Cultural Renaissance in Ukraine: Polemical Pamphlets, 1925–1926*. Ed. Myroslav Shkandrij. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta. 1986.

Khrushchev, Nikita Sergeevich. *Khrushchev Remembers*. Ed. Strobe Talbott. Boston: Little, Brown. 1970.

Kleiner, Israel. *From Nationalism to Universalism: Vladimir (Ze'ev) Jabotinsky and the Ukrainian Question*. Edmonton and Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies. 2000.

Колязин, Владимир. Гастроли русских театров 1920–1930 годов в Берлине. С Востока на Запад, от Таирова к Мейерхольду. Див. Антонова и Меркерт, 173–176. 1996.

Kopelev, Lev. *The Education of a True Believer*. New York. 1980.

Котляр, Є. та Сусак, В. Єврейське мистецтво: традиція і новий час. Див. Леонід Фінберг та Володимир Любченко, ред., Нариси з історії та культури євреїв України, 300–329. Київ: Дух і література. 2005.

Козленко, Іван. Кавалерідзе: Кінокубістичне життє. Див. Козленко та Мензелевський, 59–80. 2017.

Козленко, Іван та Мензелевський, Станіслав, Іван Кавалерідзе: Мемуари, драматургія, публіцистика. Київ: Національний центр Олександра Довженка, ред. 2017.

Красильникова, О. В., Олександра Екстер і Вадим Меллер. Див. «Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ–початку ХХ століття», 106–119. Ред. П. О. Білецький. Київ: Наукова думка. 2000.

Крусанов, А. В. Русский авангард: 1907–1932: Исторический обзор. Т. 1. Боевое десятилетие. Санкт-Петербург: Новое литературное обозрение. 1996.

———. Футуристическая революция 1917–1921: Исторический обзор. Т. 2. Книги 1 та 2. Москва: Новое литературное обозрение. 2003.

Кучеренко, З. В. Вадим Меллер. Київ: Мистецтво. 1975.

Кучеренко, Зоя. Вадим Меллер, Хроніка 2000, 19–20: 325–343. 1997.

Ладижинський, В. Українські митці в Парижі. Нотатки з мистецтва (Філадельфія) 13, 17–33. 1973.

Лагутенко, Ольга. Graphiein Hrafiyu: Нариси з історії української графіки ХХ століття. Київ: Грані-Т, 2007.

Лаврентьев, Борис. Автобиография. Новый мир, 4: 56–63. 1959.

Лавріненко Юрій. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933. Поезія — Проза — Драма — Есеї. Мюнхен: Instytut Literacki. 1959.

Livshits, Benedikt. The One and a Half-Eyed Archer. Newtonville, Mass.: Oriental Research Partners. 1977.

Lubchak, Vadym. “Anti-imperialistic film by Ivan Kavalieridze.” Den, May 15. <https://day.kyiv.ua/en/article/culture/anti-imperialistic-film-ivan-kavaleridze>. 2012.

Лисяк-Рудницький, Іван. Між історією і політикою: Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. Н. в.: Сучасність. 1973.

Makaryk, Irena R. *Shakespeare in the Undiscovered Bourn: Les Kurbas, Ukrainian Modernism and Early Soviet Cultural Politics*. Toronto : University of Toronto Press. 2004.

———. “On the World Stage: The Berezil in Paris and New York.” In Makaryk and Tkacz, 479–513. 2010.

Makaryk, Irena R. and Virlana Tkacz, *Modernism in Kyiv: Jubilant Experimentation*. Toronto: University of Toronto Press. eds. 2010.

Малевич, Казимир. Архітектура, станкове малярство та скульптура, 11–120. Див. Філевська 2016 (Ориг. пуб. Авангард-Альманах, див. (1930): 91–93). 2016.

———. [Малевич, Казимир]. Спроба нового відчуття простору. «Нова генерація» 11: 311–322. 1928.

———. *The Non-Objective World*. Chicago: Theobald. 1959.

———. Главы из автобиографии художника. Див. Харджиев, «К истории русского авангарда», 85–127. 1976.

———. “Chapters from an Artists’ Autobiography.” Trans. Alan Upchurch. *October* 34: 25–34. 1985.

———. “From 1/42: Autobiographical Notes, 1923–1925.” In Kazimir Malevich, ed. D’Andrea, 169–72. 1990.

Малярська майстерня проф. В. Меллера. Червоний шлях, 6–7: 221–222. 1923.

Марголин, Арнольд. Украина и политика Антанты. (Записки еврея и гражданина). Берлин: Издательство С. Эфрон. 1922.

Марков, Владимир. Предисловие. Див. В. В. Хлебников, «Собрание сочинений», т. 1. Мюнхен: Wilhelm Fink Verlag. 1968a.

Markov, Vladimir. Russian Futurism: A History. Berkeley and Los Angeles: University of California Press. 1968b.

Мензелевський, Станіслав. Авто/Біо/Кіно. Див. Козленко та Мензелевський, 11–18. 2017.

Milner, John. Vladimir Tatlin and the Russian Avant-Garde. New Haven: Yale University Press. 1984.

Мовчан, Раїса. Пролетарська література 1920 років і модернізм. За ред. Т. І. Гундорова, в «Модернізм після модернізму», 203–211. Київ: Поліграфічний центр Фоліант. 2008.

Mudrak, Myroslava M. The New Generation and Artistic Modernism in Ukraine. Ann Arbor, Michigan: UMI Research Press. 1986.

———. “The Painted Surface in the Ukrainian Avant-garde: from Factice to Construction.” *Pantheon* 45: 138–43. 1987.

———. “Rupture or Continuum? Ukraine’s ‘Avant-Garde’ In Search of a System.” In *Phenomenon* 2001, 25–29. 2001.

Nakov, Andre. “De l’expression futuriste au formalisme construit.” In Alexandre Bogomazov, *Jampol, 1880—Kiev, 1930*, 13–24. Musee d’Art Moderne, Refectoire des Jacobins, Toulouse. N.p.: Editions Arpap. 1991.

Найден, Олександр та Горбачов, Дмитро. Малевич мужицький. *Хроніка* 2000 3–4: 210–231. (Передруковано у Горбачов 2006, 199–209). 1993.

Німенко, А. Кавалерідзе — скульптор. Київ: Мистецтво. 1967.

Оленська-Петришин, Аркадія. Архипенко — передовий новатор скульптури ХХ століття, *Хроніка* 2000, 19–20: 486–498. 1997.

Орлянський, В. С. Євреї України в 20–30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект. Запоріжжя: Запорізький державний університет, Запорізьке міське відділення товариства «Україна-Ізраїль». 2000.

Папаш Ольга. Іван Кавалерідзе: між історією та мовчанням. Див. Козленко та Мензелевський, 21–32. 2017.

Папета, С. П. Ніна Генке-Меллер: від народного супрематизму до радянського малярства. Вісник ХДАДМ 2. 2006. 121–127.
<http://www.nbu.gov.ua/articles/2006/06pspsa.pdf>. Сторінку відвідано 15 січня, 2012 року.

Павлишин, Марко. Українська культура з погляду постмодернізму. Див. його «Канон та іконостас», 213–222. Київ: Видавництво Час. 1997.

Передмова до каталогу першої виставки «Культур-Ліги». Див. Казовський 2007, 78–79. (Оригінал на їдишу Kultur-Lige. Biuliten numer 2. Kyiv, 1920, 15–20. 2003)

Петровский, Мирон. Лев Квитко в кругу украинских писателей. Див. Wolf Moskovich, et al., eds., *Jews and Slavs*, vol. 5, 238–54. Jerusalem. 1996.

Petrova, Yevgenia. “Futurism in Russian Fine Art.” In *The Russian Avant-Garde: Representation and Interpretation*. Ed. Yevgenia Petrova. St. Petersburg: The State Russian Museum, Palace Editions. 2001.

Певний, Богдан. Під захистом Богородиці. Україна 15: 11. 1992.

Phenomenon of the Ukrainian Avant-Garde, 1910–1935. Exhibition catalogue. Ed. Myroslav Shkandrij. Winnipeg: Winnipeg Art Gallery. 2001.

Plokhyy, Serhii.. *Unmaking Imperial Russia. Mykhailo Hrushevsky and the Writing of Ukrainian History*. Toronto: University of Toronto Press. 2005.

Попович, Володимир. Софія Левицька (1874–1937). Нотатки з мистецтва (Philadelphia) 7: 33–42. 1968.

———. Архипенко у Франції. Нотатки з мистецтва (Philadelphia) 17: 5–18. 1977.

———. Михайло Андрієнко-Нечитайло. Нотатки з мистецтва (Philadelphia) 23: 15–23. 1983.

Поступальский, Игорь. Литературный труд Д. Бурлюка. Нью-Йорк: Издание Марии Бурлюк. 1932.

Прибыльская, Евгения Ивановна. Жизнеописание. Архів Бригітти Вадимівни Ветрової. Рік невід.

Propaganda and Slogans: The Political Poster in Soviet Ukraine 1919–1921. 2013. Exhibition catalogue. Curated by Myroslav Shkandrij. New York: The Ukrainian Museum.

Ratanova, Maria. “The Choreographic Avant-garde in Kyiv, 1916–1921: Bronislava Nijinska and Her Ecole do Mouvement.” In Makaryk and Tkacz, 311–320. 2010.

Равич, Мейлех. Краткая история динамической группы трех поэтов в Варшаве, 1921–1925, 2–15. Див. Григорий Казовский, «О “Халястре”», <http://members.tripod.com/~barabash/zerkalo/19-20/Kazovsky.htm>. Сторінку відвідано 31 серпня 2008 року.

Равич-Черкасский М. История коммунистической партии (б-ов) Украины. Харків: Государственное издательство Украины, 1923.

Ревуцький, Валер'ян. П'ять великих акторів української сцени. Париж: Видання першої української друкарні у Франції. 1955.

———. Зустріч з Яремою Айзенштоком. Діалоги 9–10: 164–165. 1985.

Ріпко, Олена та Присталенко, Неллі. Бойчук і бойчукісти, бойчукізм. Каталог виставки. Львів. 1991.

Rowell, Margit, and Deborah Wye. *The Russian Avant-Garde Book, 1910–1934*. New York: The Museum of Modern Art. 2002.

Rosenberg, William G. *Bolshevik Visions: First Phase of the Cultural Revolution in Soviet Russia*. 2nd ed. University of Michigan Press. (Orig. pub. Ardis Publishers, 1984.) 1990.

Rybak, Isakhar-Ber and Borys Aronson. “Di vegn fun der yiddisher moleray. (Rayoynes fun kinstler).” *Ufgang. Erster zamlbukh*. Kyiv. 1919.

———. Шляхи єврейського мистецтва (Роздуми митця). В 2007, 64–74. (Оригінал на їдишу у I. Rybak and B. Aronson, “Di vegn fun der yiddisher moleray. (Rayoynes fun kinstler).” *Oyfgang — ershter zamlbukh*. Kyiv: Farlag Kultur-Lige, 1919. 2007.

Рибаков М. О. Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культур-Ліга» в Києві (1918–1925): Збірник документів і матеріалів. 2-ге вид. Київ. 2001.

Самчук, Улас. На білому коні: спомини і враження. 3-тє вид. Вінніпег: Волинь. 1980.

———. На коні вороному: спомини і враження. 2-ге вид. Вінніпег: Волинь. 1990.

Sarabianov, Dmitry. “Malevich at the Time of the ‘Great Break’.” In *Malevich: Artist and Theoretician*, ed. Galina Demosfenova. Paris: Flammarion. 1991.

Семенко, Михайль. Мистецтво як культ. Червоний спалах, 3: 222–229. 1924.

———. Програма і оточення лівих. Нова генерація, 1: 39–43. 1927.

———. Кому потрібне мистецтво. Літературна газета, Травень 1. 1929.

Шерех, Юрій [Шевельов]. Хвильовий без політики, 53–676. Див. його «Не для дітей». Пролог. (Уперше опубліковано у «Нові дні», 1953). 1964.

———. Четвертий Харків, 204–220. Див. його «Друга черга». Сучасність, 1978. (Вперше опубліковано у Студентський вісник, 1948.) 1978.

Shkandrij, Myroslav. *Modernists, Marxists and the Nation: The Ukrainian Literary Discussion of the 1920s*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies. 1992.

———. “Modernism, the Avant-Garde and Mykhailo Boichuk’s Aesthetic.” *Journal of Ukrainian Studies* 2: 43–58. 1994.

Shklovsky, Viktor. *Mayakovsky and His Circle*. New York: Dodd, Mead and Company. 1972.

Шлегель, Ганс-Йоахім. Оновлення кінематографа з духу скульптури. Див. Козленко та Мензелевський, 19–20. 2017.

Shumylovych, Bohdan. “Do We Really Need Methodology from the West in Ukrainian Art Education?” In Egle Rindzeviciute, ed. *Contemporary Change in Ukraine*. Sodertorns hogskola: Center for Baltic and East European Studies. 2006.

Січинський, В. М. Андрієнко-Нечитайло, Львів. 1934.

Sinyavsky, Andrei. *Soviet Civilization: A Cultural History*. New York: Arcade. 1990.

Скуратовський, Вадим. До єврейсько-українських літературних зв’язків: попередні нотатки. *Хроніка* 2000 21-22: 44–57. 1998.

Смолич, Юрій. *Твори у 8 томах. Т. 8*. Київ: Дніпро. 1986.

———. З «Записів на схилі віку». *Прапор* 9: 160–178. 1990.

———. *Про театр: збірник статей, рецензій, нарисів* Київ: Мистецтво. 1977.

Стихи Давида Бурлюка. *Color and Rhyme* 55: 5–23. 1964–1965.

Stone, Dan and Annalee Greenberg, eds. Jewish Life and Times: A Collection of Essays. Vol. 9. Winnipeg: Jewish Heritage Centre of Western Canada, 2009.

Susak, Vita.. Ukrainian Artists in Paris, 1910–1939. Kyiv: Rodovid. 2010

Синько, Ростислав. На зламах епох: І. Кавалерідзе і оточення: есе, спогади, роздуми. Київ: АВДІ. 2002.

Todorov, Tzvetan. Literature and Its Theorists: A Personal View of Twentieth-Century Criticism. Trans. Catherine Porter. Ithaca: Cornell University Press. 1987.

Цибенко П. А. Театрально-декоративне мистецтво. Історія українського мистецтва в шести томах. Т. 5. Радянське мистецтво 1917–1941 років, 157-165. Київ: АН УРСР. 1967.

Ukrainian Modernism 1910–1930. Ред. Анатолій Мельник. Київ: Національний художній музей України. 2006.

Вадим Меллер (1884–1962): Театрально-декораційне мистецтво, живопис, графіка. Каталог виставки. 1984. Київ: Спілка художників України. Київ.

Van Norman Baer, Nancy. Bronislava Nijinska. The Fine Arts Museum of San Francisco. 1986.

———. Theatre in Revolution: Russian Avant-Garde Stage Design, 1913–1935. Thames and Hudson, The Fine Arts Museum of San Francisco. 1991.

Вакар И. А. Послесловие, 577–621. Див. Вакар и Михиенко. 2004.

Вакар И. А. и Михиенко Т. Н., Малевич о себе. Современники о Малевиче.

В 2-х томах. Москва: РА. ред. 2004.

Винниченко, Володимир. Відродження нації. Т. 1. Київ-Відень. 1920.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ